

Prof.dr. J. de Hoogh
Drs. J.H. Post

KOSTEN EN BATEN VAN HET PLAN-MANSHOLT

Een case-study voor de Nederlandse weidebedrijven.

Mededelingen en Overdrukken
No. 65

L27
b5c

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Tel. 61 41 61

Overdruk uit: Economisch-Statistische Berichten
56e jaargang - 23 juli 1971 - No. 2803

De doeleinden van het beleid tot hervorming van de landbouwstructuur zijn tot dusverre niet of nauwelijks getoetst op hun doelmatigheid vanuit nationaal-economisch gezichtspunt. De auteurs van dit artikel doen een poging tot kwantificering van de reële kosten en baten voor de volkshuishouding van een structuurbeleid, zoals door de Europese Commissie voorgesteld en door de Raad van Ministers in grote lijnen aanvaard, toegepast op de weidebedrijven in Nederland. Deze kosten-baten-analyse betreft in concreto twee elementen van deze structuurpolitieke maatregelen: 1. de doelmatigheid van een versnelling van de vermindering van het aantal landbouwbedrijven; 2. de doelmatigheid van de reservering van de vrijkomende grond voor een beperkt aantal zgn. ontwikkelingsbedrijven.

Afspraken over het structuurbeleid in de E.E.G.

De Raad van Ministers van de E.E.G. heeft, op basis van voorstellen van de Europese Commissie 1), zich op 25 maart jl. in de vorm van een resolutie uitgesproken voor gemeenschappelijke acties tot hervorming van de landbouwstructuur. Bedoelde Commissievoorstellen waren een nadere uitwerking van het in 1968 uitgebrachte Memorandum 2), dat in de wandeling het plan-Mansholt wordt genoemd 3).

Volgens de door de Raad aanvaarde resolutie zullen de lidstaten voor hun grondgebied maatregelen nemen ten gunste van degenen die de landbouw wensen te verlaten, alsmede maatregelen ten behoeve van hen die in de landbouw werkzaam blijven. Eerstgenoemde categorie komt in hoofdzaak neer op het verlenen van premies aan landbouwers die hun bedrijf staken. Voorwaarde is dat de "wijkers" de vrijkomende grondgebruiksrechten (zowel pacht als eigendom) ter beschikking stellen van bedrijven, die krachtens de maatregelen van de tweede categorie in aanmerking komen voor hulp (in de vorm van rentesubsidies) bij de uitvoering van een goedgekeurd plan tot vergroting en modernisering. Dergelijke "ontwikkelingsbedrijven" zullen na realisering van het plan aan één tot twee arbeidskrachten een arbeidsinkomen moeten kunnen verschaffen, dat tenminste vergelijkbaar is met dat uit niet-agrarische activiteiten in de betrokken streek.

Twee doeleinden worden met deze maatregelen nagestreefd. In de eerste plaats een versnelling van de vermindering van het aantal grond-

1) Commissie van de EG: "Mededeling en ontwerp-resolutie van de Raad betreffende de nieuwe oriëntering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid", door de Commissie bij de Raad ingediend, Brussel, 15 februari 1971.

2) Commissie der EG: "Memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de E.E.G.", Brussel, 18 december 1968.

3) Vgl. ook Dr. A. Maris: Het Brusselse landbouwplan 1980, in "ESB" van 5 en 12 maart 1969; Drs. J.H. Post: Brussel en de landbouw, de nieuwe voorstellen van de Europese Commissie tot landbouwhervorming in de E.E.G., in "ESB" van 16 september 1970.

gebruikers. In de tweede plaats een selectieve toedeling van de door de "wijkers" achtergelaten grond aan een bevoorrechte groep blijvers die de kans krijgen hun bedrijf fors te laten groeien.

Doelmatigheid van de structuurpolitiek

Voor de inkomensvorming in de landbouwsector zijn de voorgestelde maatregelen ceteris paribus stellig aantrekkelijk. Gegeven de ongunstige man/landverhouding bij de huidige stand van de landbouwtechniek en de geldende economische verhoudingen, kan stimulering van de afvloeiing "de spoeling" voor de blijvers alleen maar dikker maken. Dat de overheid bovendien de investeringen, die nodig zijn om de overblijvende arbeid optimaal te kunnen benutten wil subsidiëren, is voor het inkomen van de landbouw vanzelfsprekend alleen maar plezierig.

Hiermee is evenwel nog allerminst het belang van de voorgestane landbouwhervorming voor de volkshuishouding als geheel aangetoond. He-las hebben de instanties in Brussel niet getracht hun voorstellen vanuit dit gezichtspunt te toetsen. De Werkgroep Landbouw van de Commissie voor Internationale Economische Aangelegenheden van de SER heeft te-recht op deze omissie de vinger gelegd. Op haar initiatief heeft een ad hoc groep van deskundigen pogingen gedaan een macro-economische kos-ten-baten-analyse op te stellen van maatregelen tot stimulering van de structurele hervorming van de landbouw. Naar aanleiding van het in 1968 verschenen Memorandum van de Europese Commissie zijn in eerste in-stantie de reële kosten en baten becijferd van een halvering van de agrarische beroepsbevolking in tien jaar tijds (de taakstelling in het plan-Mansholt). Na de verbijzondering van het Memorandum in nadere voor-stellen en richtlijnen van de Europese Commissie, is een tweede kosten-baten-analyse opgesteld, waarin zowel de versnelling van de afvloeiing als de selectieve grond-toedeling is beoordeeld 1). Het lijkt ons nuttig methode en resultaten van deze laatste verkennende studie ruimere be-kendheid te geven.

De analyse moest om praktische redenen beperkt blijven tot de groep weidebedrijven in Nederland. Deze beperking tot een voor Nederland overigens belangrijk bedrijfstype - ruim een derde van de cultuurgrond in ons land is in gebruik bij deze bedrijven - brengt vanzelfsprekend met zich mee, dat de uitkomsten geen uitsluitel kunnen geven over het rende-ment van de uitvoering van het plan-Mansholt voor de EEG-volkshuishou-ding als geheel. Het uitgevoerde onderzoek heeft daarom het karakter van een case-study die ter navolging moge dienen, met name door het bureau van de Europese Commissie.

1) Zie bijlagen bij het advies van de Commissie voor Internationale So-ciaal-Economische aangelegenheden van de Sociaal-Economische Raad, vastgesteld op 26 maart 1971, inzake de voorstellen van 5 mei 1970 en 15 februari 1971 van de Europese Commissie betreffende de landbouw-hervorming.

Kosten en baten

Van de voorgenomen maatregelen is uitsluitend het effect op het nationale produkt nagegaan. De stimulering van het afvloeiingstempo kan leiden tot baten in zoverre de extra vrijkomende arbeid in andere sectoren (eventueel na omscholing) productief werkzaam kan zijn. Hiertegenover staan de kosten voortvloeiend uit de investeringen, die in de landbouw noodzakelijk zijn om het produktie-apparaat doelmatig te reorganiseren. Hierbij is aangenomen dat deze substitutie van de extra afgevloeide arbeid door kapitaal geen invloed heeft op de omvang van de agrarische produktie.

De selectieve grondpolitiek, gegeven een bepaalde versnelling van de bedrijfsbeëindiging, beïnvloedt het nationale produkt op twee wijzen. De noodzakelijke aanpassingsinvesteringen in gebouwen en werktuigen zullen voor de landbouw als geheel waarschijnlijk groter zijn bij stimulering van een forse oppervlaktevergroting van de bevoorrechte ontwikkelingsbedrijven, dan bij een spontane verdeling van de (gegeven hoeveelheid) grond. In het laatste geval zal de grond in kleinere porties toevloeien naar een groter aantal bedrijven, die gemiddeld minder in oppervlakte kunnen groeien, maar daarom ook in veel mindere mate duurzame kapitaalgoederen vervroegd behoeven te vervangen. Economisch gezien is reservering van de grond voor de vorming van optimale één- of tweemansbedrijven slechts verantwoord, wanneer de extra kosten uit hoofde van de extra investeringen meer dan goed gemaakt worden door bezuinigingen in het gebruik van andere produktiemiddelen, als gevolg van de bereikte efficiency-verhoging in de agrarische bedrijfstak.

De te verlenen subsidies, zowel bij bedrijfsbeëindiging als bij de bedrijfsontwikkeling, kunnen in de kosten-baten-analyse buiten beschouwing blijven, ook al zijn zij in de gedachtengang van de Europese Commissie noodzakelijk om de gewenste structuurveranderingen uit te lokken. Deze subsidies dragen immers het karakter van inkomens-overdrachten, waarvan wordt aangenomen dat zij geen invloed hebben op het nationale produkt.

De Europese Commissie heeft de consequenties van haar voorstellen voor de overheidsuitgaven in de eerstkomende vijf jaar begroot. Het bezwaar is dat zij volstaat met deze raming van de lasten voor het budget, hoe onmisbaar die ook is voor de besluitvorming. In de eerste plaats behoort toch de doelmatigheid van de voorgenomen economisch-politieke maatregelen te worden getoetst.

Tabel 1. Prognose van de bedrijfsgrootteverdeling in 1980 bij verschillende beleidsalternatieven (aantal weidebedrijven)

	Aantal weidebedrijven in 1968	Zonder selectief grondbeleid			Selectief grondbeleid bij versnelling tot -5% a)	
		spontaan - 4%	versneld		"één-mans-bedr."	"twee-mans-bedr."
			- 5%	- 6%		
		A	B	C	D	E
< 5 ha.....	5.680	350	150	100	150	150
5 - 10 ha.....	13.490	2.800	1.700	800	1.700	1.700
10 - 15 ha.....	14.300	6.650	4.650	3.200	3.920	4.880
15 - 20 ha.....	10.780	7.000	5.900	4.100	1.650	6.950
20 - 30 ha.....	9.525	10.150	9.300	8.200	18.210	5.530
30 - 40 ha.....	2.460	4.550	4.800	5.200	3.780	1.140
40 - 50 ha.....	860	1.925	2.330	2.700	1.590	8.650
> 50 ha.....	285	1.575	2.170	3.000	1.000	1.000
Totaal	57.380	35.000	31.000	27.300	32.000	30.000

a) Hierbij is aangenomen, dat het gevoerde grondbeleid invloed heeft op de ontwikkeling van het aantal bedrijven.

Methode en uitgangspunten

Zowel voor het afvloeiingstempo als voor het bedrijfsvergrotingsproces (gegeven de vermindering van het aantal grondgebruikers) is, ter bepaling van de doelmatigheid van het voorgestelde beleid, een vergelijking gemaakt tussen de spontane ontwikkeling en de door maatregelen gefinancierde ontwikkeling. Voor beide elementen van het agrarische aanpassingsproces is nagegaan tot welke extra kosten (ten gevolge van extra investeringen) de betrokken regeling leidt en welke extra baten hiervan voor de nationale economie zijn te verwachten in de vorm van extra vrijgemaakte, alternatief aanwendbare arbeid en eventuele andere produktiemiddelen.

De calculaties steunen in belangrijke mate op bij het Landbouw-Economisch Instituut aanwezige gegevens en inzichten omtrent de economie van de Nederlandse weidebedrijven 1). Bij de uitvoering zijn verschillende medewerkers van het L.E.I. betrokken geweest 2).

1) Zie b.v. Drs. L.B. van der Giessen: "Inkomensmogelijkheden voor het weidebedrijf", rapport 3.13, L.E.I., Den Haag 1970; idem: "Inkomenspositie en bestaansmogelijkheden van weidebedrijven", rapport 3.21, L.E.I., Den Haag 1971.

2) De auteurs zijn dank verschuldigd aan Drs. N. van Antwerpen, Drs. J. Breedveld, Drs. L.B. van der Giessen en Ir. L. Prompers.

De volgende reeks van uitgangspunten en veronderstellingen vormt de grondslag voor de berekening van de kosten en baten.

1. Bedrijfsgroottestructuur in 1980 (zie tabel 1 en bijlage 1)

Er is een prognose gemaakt van het aantal weidebedrijven per oppervlakteklasse in 1980 bij de volgende vijf alternatieven met betrekking tot het in de periode 1970 tot 1980 te voeren structuurbeleid:

Alternatieven ten aanzien van het tempo van bedrijfsbeëindiging:

- A. "Spontane" ontwikkeling, d.w.z. geen uitvoering van de EEG-regeling voor landbouwers die hun bedrijf staken, maar wel continuering van de bestaande nationale bedrijfsbeëindigingsregeling (Ontwikkelings- en Saneringsfonds); op grond van de ontwikkelingen in recente jaren is een vermindering van het aantal weidebedrijven te verwachten van 4% per jaar.
- B. Vervanging (c.q. aanvulling) van de nationale regeling door de voorgestelde EEG-maatregel; ten opzichte van alternatief A zal hiervan een versnellend effect uitgaan op de vermindering van het aantal bedrijven van naar schatting 1% per jaar, zodat een afvloeiingstempo wordt bereikt van 5% per jaar. Volgens onze ramingen zijn de door de Europese Commissie voorgestelde maatregelen dus niet toereikend om de doelstelling van het plan-Mansholt - halvering van de agrarische beroepsbevolking in 10 jaar tijd - te realiseren. Om dat te bereiken zou het aantal bedrijven namelijk met meer dan 6% per jaar moeten afnemen.
- C. Invoering van zodanig sterke prikkels tot bedrijfsbeëindiging (in het midden latend welke dit zouden moeten zijn), dat per jaar 6% van het aantal bedrijven verdwijnt; dit alternatief wordt berekend om de reële kosten en baten van de doelstelling van het plan-Mansholt dichterbij te benaderen.

Alternatieven ten aanzien van de grondpolitiek:

- D. Als alternatief B (afvloeiing bedrijven 5% per jaar), maar met reservering van de grond die via de Brusselse regeling manipuleerbaar wordt (geraamd op ca. 90.000 ha) voor te vormen optimale éénmansbedrijven 1) in de grootteklasse 20 - 30 ha.

1) Onder optimale bedrijven worden verstaan bedrijven met een arbeidsbezetting van één resp. twee man en met een zodanige oppervlakte, dat daarop bij toepassing van de moderne landbouwtechniek het ondernemersinkomen maximaal is. Deze optimale oppervlakte is door middel van programmeringen bepaald. Zie de studies vermeld in de voetnoot 1, blz. 6.

- E. Als alternatief B, maar met reservering van de beschikbare grond voor te vormen optimale tweemansbedrijven 1) in de grootteklasse 40 - 50 ha.

In de alternatieven D en E, waar de vrijkomende grond wordt toegewezen aan hetzij eenmans- hetzij tweemansbedrijven, is rekening gehouden met een specifieke invloed van de selectieve grondpolitiek op de ontwikkeling van het aantal bedrijven. In alternatief D wordt aangenomen dat door de groeikansen voor bedrijven in de klassen beneden 20 ha de afvloeiing enigszins geremd wordt; in alternatief E, met een bevoordeling van de bedrijven in de grootteklasse 20 tot 40 ha, zullen de kleinere bedrijven juist in hun groei belemmerd worden en dientengevolge relatief sneller verdwijnen.

2. Extra investeringen (de kosten, zie bijlage 2)

Aangenomen is dat voor de vorming van moderne doelmatige eenmans- en tweemansbedrijven (alternatieven D en E) in het algemeen nieuwe gebouwen moeten worden gesticht. Bij "spontane" vergroting zal het bestaande gebouw nog in vele gevallen door verbetering en uitbreiding worden aangepast. In het eerste geval zijn de extra investeringen gesteld op respectievelijk f. 1.700,- en f. 1.500,- per melkkoe. In het tweede geval op f. 750,- per melkkoe.

Extra investeringen in machines en werktuigen bij bedrijfsvergroting zijn geraamd op een bedrag van f. 1.150,- à f. 2.500,- per extra ha (variërend naar de "sprong" in bedrijfsoppervlakte).

Aangenomen is voorts dat ook een versnelling van cultuurtechnische investeringen nodig zal zijn ter grootte van f. 500,- in de alternatieven B en D, f. 1.000,- in alternatief C en f. 750,- per ha in alternatief E voor 40% van het areaal (waarvoor nl. momenteel nog geen ruilverkaveling in voorbereiding of in uitvoering is).

Uitgaande van de verschillen in bezetting van de oppervlakteklassen in tabel 1 kan worden berekend welke extra-investeringen in gebouwen, machines en cultuurtechnische werken moeten worden gedaan in de alternatieven B en C t.o.v. A en de alternatieven D en E t.o.v. B. Hiervan zijn de gemiddelde jaarlijkse extra kosten van afschrijving en onderhoud afgeleid (gebouwen en cultuurtechnische werken 5%, machines en werktuigen 20%). De toekomstige kosten zijn gediscoteerd tegen 4%, evenals de gemiddelde extra vermogensbehoefte (zie bijlage 3).

1) Onder optimale bedrijven worden verstaan bedrijven met een arbeidsbezetting van een resp. twee man en met een zodanige oppervlakte, dat daarop bij toepassing van de moderne landbouwtechniek het ondernemersinkomen maximaal is. Deze optimale oppervlakte is door middel van programmeringen bepaald. Zie de studies vermeld in de voetnoot 1, blz. 6 .

3. De baten (zie bijlage 4)

Tegenover de onder 2 omschreven transformatiekosten om respectievelijk de situaties B en C t.o.v. A en de situaties D en E t.o.v. situatie B te bereiken, staan de eventuele verschillen in efficiency van de produktie in de te vergelijken situaties. Deze verschillen kunnen liggen in de sfeer van de arbeidsinput (zowel op de landbouwbedrijven zelf als in loonwerkbedrijven), van het gebruik van non-factor-inputs en van de output. Ten aanzien van de twee laatstgenoemde factoren is aangenomen dat de vijf alternatieve situaties niet van elkaar verschillen; veebezetting per ha, melkgift per koe, veevoer-, stikstof- en andere non-factorkosten per koe zijn in de alternatieve bedrijfsgroottestructuren dus gelijk. De berekende baten liggen daarom uitsluitend in het vlak van de arbeid. Zij kunnen zich openbaren in veranderingen van zowel het benodigde aantal arbeidskrachten als van het aantal arbeidsuren per arbeidskracht. Een arbeidstijdverkorting is niet gewaardeerd, maar wel in de vorm van "welzijns-effect" pro memorie opgevoerd. Bij de bepaling van de verschillen in het aantal benodigde arbeidskrachten is rekening gehouden met een voortgaande daling van de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf in de loop van de jaren 70.

Of vrijkomende arbeidskrachten als een bate kunnen worden opgevoerd is afhankelijk van enerzijds de beschikbaarheid van niet-agrarische werkgelegenheid, anderzijds van de bereidheid en geschiktheid van de afgevloede arbeidskrachten om (eventueel na omscholing) een niet-agrarisch beroep te aanvaarden. Wij hebben aangenomen dat eerstgenoemde voorwaarde in Nederland is vervuld. Bij de waardering van vrijgekomen arbeidskrachten heeft dus alleen de tweede factor een beperkende rol gespeeld.

Op grond van de te verwachten leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden die bij een versnelde bedrijfsbeëindiging van 4 naar 5% per jaar de landbouw extra verlaten, is hun arbeid voor 50% alternatief aanwendbaar verondersteld. De bedrijfshoofden die bij een verdere versnelling van 5 naar 6% per jaar de landbouw verlaten, zullen gemiddeld jonger zijn; voor hun arbeid is een activiteitspercentage van 75 aangehouden. Voor loonarbeiders en medewerkende gezinsleden is aangenomen dat zij voor 100% in niet-agrarische beroepen zullen kunnen werken. Wel is in al deze gevallen gerekend met een time-lag van twee jaar tussen moment van uittreden en realisering van de bate. Eventuele kosten van omscholing zijn verwaarloosd.

De toekomstige baten zijn gediscoteerd tegen 4%. Voor de factor arbeid is rekening gehouden met een reële prijsstijging van 3% per jaar.

4. De ontwikkeling na 1980

Aangenomen is dat ook na 1980 het aantal weidebedrijven aanzienlijk zal verminderen. Tijdstip en tempo van de vermindering van het aantal bedrijven zullen echter voor de te vergelijken situaties verschillen vertonen. Ten behoeve van de berekeningen moesten op dit punt verschillen-

de veronderstellingen worden gemaakt. 1)

De resultaten

De resultaten van de uitgevoerde berekeningen zijn vermeld in tabel 2. Hieruit blijkt dat de baten voor de volkshuishouding van een versnelling der vermindering van het aantal weidebedrijven van 4% per jaar tot 5% per jaar (alternatief B) de kosten in redelijke mate dekken; het reële rendement van het extra benodigde vermogen belooft ca. 6%. Een verdere versnelling van de vermindering van het aantal bedrijven tot 6% per jaar (alternatief C) blijkt minder aantrekkelijk te zijn. De extra afvloeiing van 1% per jaar (alternatief C t.o.v. alternatief B) doet weliswaar de baten sterk toenemen, maar de investeringen stijgen meer dan evenredig. Dit is een gevolg van het feit, dat de overblijvende bedrijven gemiddeld een grotere oppervlakteoemening ondergaan en in verband hiermee hun gebouwen- en werktuigenbestand meer moeten aanpassen. Per saldo is het rendement van de extra vermogensbehoefte dan ook aanmerkelijk lager dan van alternatief B.

Soortgelijke berekeningen zijn ook uitgevoerd voor uitsluitend de weidebedrijven in Friesland, die gemiddeld groter zijn dan in overig Nederland. Een extra versnelling van de vermindering van het aantal bedrijven blijkt hier nog onvoordeliger uit te vallen, omdat de toeneming van de baten naar verhouding slechts gering is. Door de relatief gunstige bedrijfs-groottestructuur is namelijk het aantal vrij te maken arbeidskrachten minder groot. Hieruit blijkt dat de regionale uitgangssituatie van grote invloed is op de economie van de structuurmaatregelen.

Een selectief grondbeleid, dat de vrijgekomen grond reserveert voor het vormen van optimale éénmans- en/of tweemansbedrijven, blijkt volgens onze calculaties voor de volkshuishouding meer kosten dan baten met zich mee te brengen. Het rendement van de extra vermogensbehoefte is negatief en wordt ongunstiger naarmate de oppervlakesprong die men de ontwikkelingsbedrijven wil laten maken groter is en het aantal aldus geholpen bedrijven dienovereenkomstig kleiner.

Het is duidelijk dat bij berekeningen als deze, vanwege de vele veronderstellingen en ramingen die eraan ten grondslag liggen, met grote onzekerheidsmarges rekening moet worden gehouden. In de cijfers van tabel 2 komen deze niet tot uitdrukking.

-
- 1) In de eerste plaats is verondersteld dat het effect van de versnelling (extra kosten en extra baten) in 1990 nog een kwart zal zijn van dat in 1980 en in 2000 geheel zal zijn verdwenen. Het effect van een selectief grondbeleid zal, zo is aangenomen, in 2010 volledig zijn weggeëbd. Voor alternatief D (éénmansbedrijven) is aangenomen dat het effect in 1990 tot de helft van 1980 zal zijn verminderd om daarna weer toe te nemen tot 2000. In dat jaar zal het effect 50% groter zijn dan in 1990. In het beleidsalternatief E blijft het effect tussen 1980 en 1990 onveranderd om daarna in 20 jaar tijd geleidelijk te verdwijnen.

Om een globale indicatie te hebben van de invloed van deze onzekerheid op de uitkomsten, is het rendement van het extra benodigde vermogen berekend indien de baten respectievelijk de kosten 25% hoger of lager zouden zijn :

- Versnelling tot 5%. Indien de baten 25% hoger of lager liggen dan berekend, bedraagt het rendement van alternatief B t.o.v. A 10% respectievelijk 2%. Wanneer de kosten 25% hoger of lager zijn, is het rendement 3% respectievelijk 11%.
- Selectief grondbeleid. Bij een selectief grondbeleid, dat is gericht op de vorming van tweemansbedrijven (alternatief E) blijven ook bij de genoemde onzekerheidsmarges de kosten (exclusief rente) hoger dan de baten. Bij een beleid gericht op de vorming van moderne, doelmatige eenmansbedrijven (alternatief D) wordt alleen een positief rendement bereikt in het geval de baten 25% hoger zijn (nl. 3%), of de kosten 25% lager liggen (nl. 4%).

Tabel 2. Gemiddelde vermogensbehoefte, kosten, baten en rendement bij een versnelling van de bedrijfsbeëindiging, al dan niet gecombineerd met een selectief grondbeleid (in f. mln.)

	Versnelling zonder selectief grondbeleid		Selectief grondbeleid	
	B t.o.v. A	C t.o.v. B	"één- mans- bedr."	"twee- mans- bedr."
			D t.o.v. B	E t.o.v. B
a. Gemiddelde extra vermogensbehoefte	77,8	131,4	61,5	158,8
b. Gemiddelde jaarlijkse extra kosten (excl. rente).....	6,7	13,1	10,4	16,1
c. Gemiddelde jaarlijkse extra baten	11,4	16,8	9,8	2,2
(P.M. arbeidstijdver- korting in % arbeids- jaren).....	(0,7%)		(1,2%)	(0,5%)
d. Saldo extra baten en extra kosten	4,7	3,7	- 0,6	- 13,9
e. Rendement (d in % van a)	6,0%	2,8%	- 1,0%	- 8,7%

Voorzichtige conclusies

In verband met de vele onzekerheden die de berekeningen kenmerken, kunnen slechts enige voorzichtige conclusies worden geformuleerd.

Een beperkte versnelling van de vermindering van het aantal Nederlandse weidebedrijven zal waarschijnlijk een positieve bijdrage kunnen

leveren tot het nationale produkt; de te bereiken baten in de vorm van de extra uit de landbouw vrijgemaakte, alternatief aanwendbare arbeid wegen, naar het zich laat aanzien, op tegen de kosten uit hoofde van de versnelling der aanpassingsinvesteringen op de bedrijven die blijven.

Bij verdere opvoering van het tempo van bedrijfsbeëindiging wordt de balans tussen baten en kosten ongunstiger omdat de laatste meer toeneemen dan de eerste.

Regionaal kunnen de resultaten bij eenzelfde dalingstempo overigens aanzienlijk uiteenlopen, afhankelijk van de man/landverhouding in de uitgangssituatie. Is die relatief gunstig - zoals bv. op de weidebedrijven in Friesland - dan worden de te bereiken baten eerder door de kosten overtroffen. Dit accentueert de noodzaak van een regionale aanpak van het structuurbeleid.

Het rendement van een selectieve grondpolitiek, in aanvulling op een beleid gericht op versnelling van de afvloeiing van het aantal grondgebruikers, is volgens de berekeningen zeer gering tot negatief. Een spontane verdeling van de vrijkomende grond over de blijvers lijkt dus uit economisch gezichtspunt een betere politiek, althans voor wat betreft de Nederlandse weidebedrijven.

Slotbeschouwing

Bovenstaande analyse behandelt de agrarische structuurpolitiek niet uitputtend. Doeleinden en instrumenten van dat beleid zijn breder en veelzijdiger dan de hier besproken structuurmaatregelen, waarover in EEG-verband in beginsel overeenstemming is bereikt.

De voorgestelde maatregelen zijn voorts uitsluitend beoordeeld op hun economische gevolgen voor de volkshuishouding als geheel. Een benadering vanuit andere gezichtspunten, zoals de budgettaire, sociale en inkomensverdelingsaspecten, is doelbewust achterwege gelaten. Aan deze aspecten is zowel bij de presentatie van de voorstellen als bij de beoordeling daarvan, o.m. in dit blad, reeds in meer of mindere mate aandacht geschonken. Een gekwantificeerde macro-economische beoordeling ontbrak evenwel hoewel zo'n toets toch een eerste vereiste lijkt voor een politiek, die een doelmatiger verdeling van de produktiefactoren tussen de landbouw en de overige sectoren van de economie beoogt te bevorderen. Bij de praktische uitvoering stuit men overigens op tal van moeilijkheden vanwege onvoldoende gegevens. Deze open plekken moeten door ramingen en veronderstellingen worden gevuld. De betekenis van de hierboven beschreven kosten-baten-analyse ligt o.i. daarom niet in de eerste plaats in de bereikte conclusies. Het gaat er ons vooral om de aandacht te vestigen op deze calculatiemethode als hulpmiddel bij de keuze tussen beleidsalternatieven in de landbouwpolitiek op langere termijn.

BIJLAGE 1

DE BEDRIJFSGROOTTESTRUCTUUR IN 1980

A. Algemeen

Ter vereenvoudiging is verondersteld dat de weidebedrijven een gesloten groep vormen in die zin dat geen weidebedrijven van bedrijfstype zullen veranderen en omgekeerd geen andere bedrijven door wijzigingen in het productieplan weidebedrijf zullen worden.

B. De "spontane" en de versnelde vermindering van het aantal bedrijven

In de prognose m.b.t. de "spontane" vermindering van het aantal bedrijven is zowel rekening gehouden met de beroepsbeëindiging 1. als met de beroepsverandering 2. van bedrijfshoofden. Deze beide factoren te zamen bepalen de ontwikkeling van het aantal bedrijven.

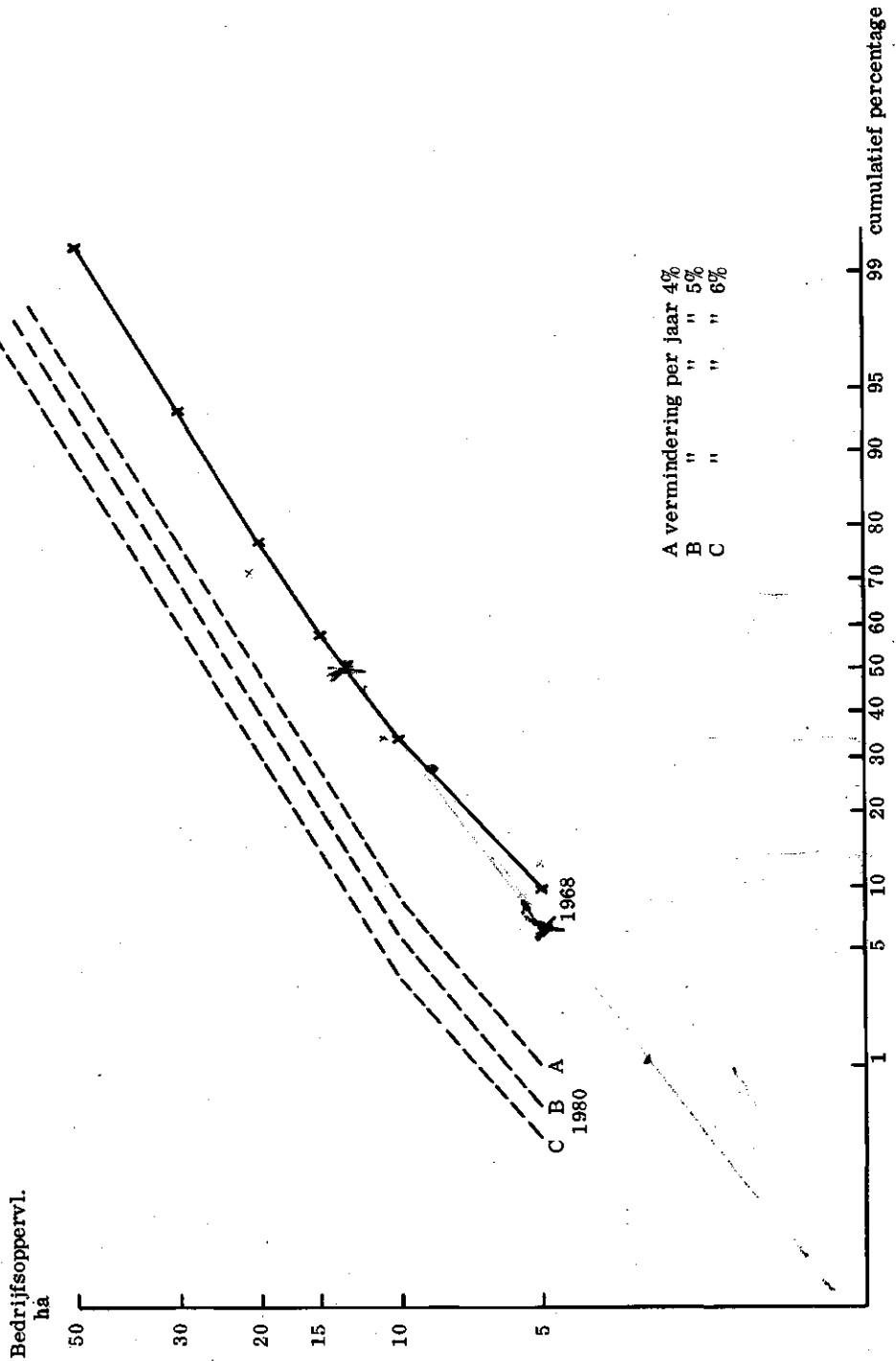
1. Beroepsbeëindiging

Met behulp van de leeftijdsopbouw in 1968 is een schatting gemaakt van het aantal zelfstandigen dat in de periode 1968-1980 de beroepsactiviteiten zal staken of reeds gestaakt heeft. Op grond van de opvolgingssituatie in 1968 en rekening houdende met de bestaande bedrijfsgroottestructuur is vervolgens nagegaan, in hoeverre de bedrijven van de oudere veehouders door een opvolger zullen worden voortgezet. Op basis van de huidige situatie zouden bij een spontane ontwikkeling ca. 10.000 oudere bedrijfshoofden wel en ca. 15.600 oudere bedrijfshoofden geen opvolger hebben. Dit betekent dat ruim 60% van de bedrijven die door beroepsbeëindiging vrijkomen zal worden opgeheven.

2. Beroepsverandering

Op basis van gegevens over de periode 1964-1969 is een benadering gemaakt van het aantal bedrijfshoofden dat in deze jaren van beroep is veranderd en waarvan het bedrijf niet als zelfstandige eenheid is voortgezet. Beroepsverandering van de agrariërs is een verschijnsel dat pas de laatste jaren van enige betekenis is geworden. Een verdere toeneming ligt in de lijn der verwachting. Door de grote gebondenheid aan bedrijf en beroep en door het vaak ontbreken van aantrekkelijke beroepsalternatieven buiten de landbouw zal de omvang van de beroepsverandering echter waarschijnlijk geen grote vormen aannemen. In verband hiermee is aangenomen dat in de periode 1970-1980 de mate waarin veehouders van beroep zullen veranderen verhoudingsgewijs ca. een derde groter zal zijn dan in de periode 1964-1969. Dit houdt in dat bij een spontane ontwikkeling gemiddeld per jaar 2% van de "jongere" veehouders, d.w.z. exclusief de bedrijfshoofden die in de

Figuur 1. De ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur van de weidebedrijven in Nederland bij een spontane en bij een versnelde vermindering van het aantal bedrijven (zonder selectief grondbeleid)

periode 1968-1980 hun beroepsactiviteiten beëindigen, van beroep zullen veranderen.

Voor wat de versnelde vermindering van het aantal bedrijven betreft is aangenomen dat deze 5% per jaar zal bedragen. Dit is slechts 1% meer dan bij de "spontane" ontwikkeling. Dit houdt verband met het feit dat het huidige Nederlandse structuurbeleid reeds op verschillende wijzen de bedrijfsbeëindiging stimuleert. De invoering van de voorgestelde E.E.G.-beëindigingsregelingen zou dan ook in vergelijking met de nationale regelingen slechts in beperkte mate een grotere stimulans tot bedrijfsbeëindiging betekenen.

C. De bedrijfsgroottestructuur in 1980 bij een "spontane" en bij een versnelde ontwikkeling

In de eerste plaats is aangenomen dat ook in de komende jaren en met name in het westen des lands een deel van de cultuurgrond een niet-agrarische bestemming zal krijgen. Rekening houdende met de ontwikkeling in het recente verleden is geraamd dat ruim 50.000 ha cultuurgrond bij weidebedrijven in gebruik, in de periode 1968-1980 aan zijn agrarische bestemming zal worden onttrokken. De oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij weidebedrijven in 1980 bedraagt dan naar schatting ca. 793.000 ha.

Een tweede uitgangspunt heeft betrekking op de oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij niet-agrariërs. Deze oppervlakte grond neemt enerzijds toe b.v. doordat agrariërs van beroep veranderen en het grondgebruik geheel of gedeeltelijk aanhouden en neemt anderzijds af doordat niet-agrariërs hun grondgebruik afstoten. In deze case-study is verondersteld dat de oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij niet-agrariërs in de komende jaren per saldo niet in omvang zal veranderen.

Met inachtneming van de hiervoor vermelde uitgangspunten is de bedrijfsgroottestructuur in 1980 als volgt berekend. De weidebedrijven vertonen vrijwel een log-normale verdeling hetgeen voor een verdeling met een natuurlijk nulpunt en een onbegrensd eindpunt het meest voor de hand ligt. Uitgezet op waarschijnlijkheidspapier levert dit een rechte lijn op (zie figuur 1). Alleen de kleinste grootteklasse (< 5 ha) laat een afwijking zien. De ervaring leert dat deze lijn bij een vermindering van het aantal bedrijven evenwijdig opschuift naar links, d.w.z. dat het aantal kleinere bedrijven relatief sneller afneemt en het aantal grotere bedrijven relatief sneller toeneemt dan gemiddeld. Aangenomen is dat deze verschuiving zich ook in de komende jaren op gelijke wijze zal voortzetten. Rekening houdende met de vermindering van zowel het aantal bedrijven als de oppervlakte cultuurgrond is voor 1980 de curve verder naar links verschoven. De bedrijfsgroottestructuur in 1980 is vervolgens afgelezen uit de nieuwe lijnen.

D. De bedrijfsgroottestructuur in 1980 bij een versnelde ontwikkeling en een selectief grondbeleid (zie rekenschema)

Ten behoeve van deze berekeningen is in de eerste plaats een raming gemaakt van de oppervlakte cultuurgrond die in het kader van het selectieve grondbeleid kan worden gebruikt voor de vorming van zoveel mogelijk moderne eenmans- of tweemansbedrijven. Deze "grondpot" zou globaal genomen als volgt zijn samengesteld:

1. grond van bedrijven die worden beëindigd in het kader van de voorgestelde E.E.G.-regelingen en die anders zouden zijn voortgezet.
2. grond van bedrijven die eveneens in het kader van gemeenschapsregelingen worden beëindigd maar die anders opgeheven zouden zijn via nationale regelingen (O. en S.-fonds, Regeling afkoop toedelingsrechten).
3. grond van bedrijven die worden beëindigd via de E.E.G.-regelingen en die anders opgeheven zouden zijn zonder gebruikmaking van nationale regelingen.

Verondersteld is dat gemiddeld per jaar 2% van alle bedrijven ofwel 40% van de bedrijven die bij een versnelde ontwikkeling worden opgeheven zullen beëindigen in het kader van de voorgestelde beëindigingsregelingen van de Europese Cie.

In de tweede plaats is nagegaan hoe de bedrijfsgroottestructuur eruit zou zien bij een spontaan vergrotingsproces waarbij overigens de "grondpot" nog niet is toegedeeld aan ontwikkelingsbedrijven.

In de derde plaats is de "grondpot" zodanig verdeeld dat een zo groot mogelijk aantal moderne éénmans- c.q. tweemansbedrijven kunnen worden gevormd. Hierbij is er evenwel rekening meegehouden dat om diverse redenen niet alle bedrijfshoofden van bedrijven die voor vergroting in aanmerking komen bedrijfsvergroting kunnen of willen realiseren. Aangenomen is dat als gevolg van het selectieve grondbeleid het aantal bedrijven in een bepaalde grootteklasse waar de bedrijven voor vergroting in aanmerking komen ten hoogste met 75% zal verminderen.

Rekenschema

Verschillen tussen de spontane ontwikkeling enerzijds en de versnelde ontwikkeling met en zonder selectief grondbeleid anderzijds v.w.b. het opheffen en al of niet vergroten van bedrijven (in aantallen bedrijven).

	Zonder selectief grondbeleid versneld		Met selectief grondbeleid versneld - 5%	
	- 5%	- 6%	"een- mans- bedr."	"twee- mans- bedr."
A. Extra opheffing bedrijven				
1. < 5 ha	200	250	200	200
2. 5 - 10 ha	1100	2000	1100	1100
3. 10 - 15 ha	1900	3350	1300	2300
4. 15 - 20 ha	800	2100	400	1400
B. Extra vergroting bedrijven				
1. 10 - 15 ha → 15 - 20 ha	100	100		
2. 10 - 15 ha → 20 - 30 ha			1430	
3. 15 - 20 ha → 20 - 30 ha	400	900	4950	
4. 20 - 30 ha → 30 - 40 ha	1250	2850		
5. 20 - 30 ha → 40 - 50 ha				2740
6. 30 - 40 ha → 40 - 50 ha	1000	2200		3410
7. 40 - 50 ha → ≥ 50 ha	595	1425		
C. Vergrotingen die niet doorgaan				
1. 10 - 15 ha → 20 - 30 ha				530
2. 15 - 20 ha → 20 - 30 ha				1350
3. 20 - 30 ha → 30 - 40 ha			1680	
4. 30 - 40 ha → 40 - 50 ha			910	
5. 40 - 50 ha → ≥ 50 ha			575	575

Toelichting

Nagegaan is wat de verschillen zijn in de ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur tussen de onderscheiden beleidsalternatieven en een "spontane" vermindering van het aantal bedrijven met 4% per jaar waarbij geen selectief grondbeleid wordt gevoerd.

B. Extra vergroting bedrijven

Bij een "spontane" ontwikkeling zonder selectief grondbeleid zullen uiteraard bedrijven door vergroting met vrijkomende grond van opgeheven bedrijven in een volgende grootteklasse terecht komen. Bij een grotere vermeerdering van het aantal bedrijven (bv. 5% i.p.v. 4% per jaar) zullen nog meer bedrijven "doorschuiven" naar een volgende grootteklasse uitsluitend dit extra aantal bedrijven dat naar een volgende klasse overgaat is in dit rekenschema opgenomen. Dezelfde handelwijze is toegepast in het geval dat een selectief grondbeleid wordt

gevoerd.

C. Vergrotingen die niet doorgaan

Bij een ontwikkeling zonder selectief grondbeleid zullen b.v. bedrijven van 40 - 50 ha met behulp van vrijkomende grond van opgeheven bedrijven vergroot worden tot boven 50 ha. Bij een selectief grondbeleid zal een deel van de vrijkomende grond gereserveerd worden voor de vorming van eenmans- of tweemansbedrijven.

Het aantal bedrijven wat vergroot kan worden tot h.v. groter dan 50 ha zal door deze reservering van een deel van de vrijkomende grond geringer zijn dan bij een spontane ontwikkeling.

BIJLAGE 2

DE EXTRA INVESTERINGEN (DE KOSTEN)

A. De gebouwen

Aangenomen is dat voor alle bedrijven die tot 1980 vergroot worden tot 20 - 30 ha (moderne eenmansbedrijven) of tot 40 - 50 ha (moderne tweemansbedrijven) nieuwbouw noodzakelijk zal zijn. Verondersteld is dat ook bij de spontane ontwikkeling de bedrijven die door vergroting tot deze grootteklassen zullen gaan behoren nieuwe bedrijfsgebouwen zullen (laten) neerzetten. In de berekeningen is er vanuit gegaan dat het gemiddeld te investeren bedrag per melkkoe bij eenmansbedrijven f. 2.000,- bedraagt. In verband met schaalvoordelen is dit bedrag voor tweemansbedrijven f. 300,- lager gesteld. Deze bedragen mogen niet volledig als extra investeringen worden opgevoerd. Wanneer immers deze bedrijven niet worden vergroot dan zullen, zij het in beperkte mate, voorzieningen in de gebouwen worden aangebracht. Op de bovengenoemde bedragen is om deze reden een aftrek toegepast van f. 300,- voor eenmansbedrijven en f. 200,- voor tweemansbedrijven.

Voor wat de overige bedrijfsvergrotingen betreft is verondersteld dat de bestaande bedrijfsgebouwen in gebruik blijven. Voor verbetering en uitbreiding van de gebouwen zal echter gemiddeld f. 1.000,- per aanwezige melkkoe na vergroting geïnvesteerd moeten worden. Op dit bedrag is f. 250,- in mindering gebracht omdat, zoals hiervoor reeds is gesteld, ook bij niet-vergroting investeringen in de gebouwen zullen worden verricht.

Ten slotte zijn er veronderstellingen gemaakt voor de bedrijven die bij een versnelde vermindering van het aantal bedrijven vervroegd zullen worden beëindigd. Aangenomen is dat op deze bedrijven bij continuatie f. 250,- per aanwezige melkkoe geïnvesteerd zou zijn voor het aanbrengen van kleine verbeteringen en vervangingen. Deze investeringen komen bij een versnelde daling van het aantal bedrijven te vervallen. Voorts is er vanuit gegaan dat de gebouwen van deze bedrijven een geringe opbrengstwaarde hebben, zowel bij gebruik in als buiten de landbouw. De opbrengstwaarde bij liquidatie is daarom in de berekeningen verwaarloosd.

B. Machines en werktuigen

Versnelde vergroting en modernisering van de weidebedrijven zal ook versnelde aanpassing en uitbreiding van het werktuigenpark noodzakelijk maken. De hiervoor benodigde investeringen worden voor te vormen moderne en doelmatige eenmansbedrijven geraamd op f. 2.500,- en voor tweemansbedrijven op f. 1.500,- voor elke ha waarmee de betreffende bedrijven worden vergroot. Voor de overige oppervlaktevergrotingen is de geschatte nieuwwaarde van de investeringen

per extra ha in onderstaand overzicht opgenomen gezien naar bedrijfs-grootteklasse na vergroting.

Bedrijfs-grootteklasse na vergroting c.q. voor beëindiging	Investeringsbedrag per extra ha
< 5 ha	f. 1 500
5 - 10 ha	" 1 450
10 - 15 ha	" 1 400
15 - 20 ha	" 1 350
20 - 30 ha	" 1 300
30 - 40 ha	" 1 250
40 - 50 ha	" 1 200
≥ 50 ha	" 1 150

Evenals bij de gebouwen moet ook hier rekening worden gehouden met investeringen die zouden zijn verricht indien de betreffende bedrijven niet werden vergroot. Het gaat in deze berekeningen immers alleen om de extra investeringen als gevolg van het gevoerde beleid. In verband hiermee is op de bovengenoemde bedragen een aftrek van f. 200,- toegepast.

De bedrijfshoofden van de bedrijven die versneld worden opgeheven verrichten na beëindiging uiteraard geen vervangingsinvesteringen meer. De berekende investeringsbedragen per jaar zijn daarom verlaagd met 15% van de nieuwwaarde per ha voor de totale oppervlakte van de opgeheven bedrijven. De nieuwwaarde per ha is vermeld in het voorgaande overzicht, de eerdergenoemde f. 200,- moet hierop overigens nog in mindering worden gebracht.

Bovendien is er rekening mee gehouden, dat de werktuigen en machines van de bedrijven die vervroegd worden opgeheven nog een zekere restwaarde hebben. Deze restwaarde is gesteld op f. 400,- per extra vrijkomende ha ofwel op ca. 30% van de nieuwwaarde per ha.

C. Cultuurtechnische werken

Om tot eenheden te komen waarbij een moderne en rationale bedrijfsvoering mogelijk is, zullen naast investeringen in gebouwen en machines veelal ook investeringen in cultuurtechnische werken moeten worden verricht. Hiermee wil overigens niet gezegd zijn dat met de bedragen die zijn opgevoerd complete ruilverkavelingen kunnen worden uitgevoerd. Evenals bij de investeringen in gebouwen en machines moet ook de omvang van de investeringen in cultuurtechnische werken marginaal worden benaderd. De "spontane" ontwikkeling maakt immers reeds cultuurtechnische investeringen noodzakelijk. Het gaat dus slechts om de extra investeringen die op de rekening van het te voeren beleid moeten worden geschreven.

BIJLAGE 3

DE EXTRA VERMOGENSBEHOEFTE

Voor de rendementsberekening dient het verschil tussen de contante waarde van de gemiddelde jaarlijkse baten en de contante waarde van de gemiddelde jaarlijkse kosten betrokken te worden op de contante waarde van de gemiddelde jaarlijkse vermogensbehoefte. De omvang van de extra investeringen zegt op zichzelf genomen nog niets over de gemiddelde jaarlijkse extra vermogensbehoefte. Om de contante waarde daarvan te kunnen berekenen moet men enerzijds de omvang van de afschrijvingen kennen en anderzijds de lengte van de periode waarin de maatregelen effect sorteren. Als gevolg van de afschrijvingen daalt na 1980 aanvankelijk de extra vermogensbehoefte en wel tot het moment dat de extra investeringen afgeschreven zijn en vervangen moeten worden. Ook als gevolg van het feit dat het effect van de extra maatregelen slechts tijdelijk is daalt na 1980 de extra vermogensbehoefte. Aangenomen is immers dat investeringen die als gevolg van de maatregelen vóór 1980 worden verricht zonder die maatregelen na 1980 verricht zouden worden. Het gecombineerde effect van beide maatregelen is dat de extra vermogensbehoefte na 1980 afneemt en zelfs na verloop van tijd negatief wordt (de extra-investeringen zijn grotendeels afgeschreven, de inhaal-investeringen zijn nog vrijwel nieuw) om daarna als gevolg van de vervanging van de afgeschreven extra investeringen weer positief te worden etc. Bij de berekening van de contante waarde van de gemiddelde jaarlijkse vermogensbehoefte is met deze van jaar tot jaar veranderende extra vermogensbehoefte rekening gehouden.

BIJLAGE 4

DE BATEN

A. Arbeid

Een versnelde herstructurering zal in het algemeen tot gevolg hebben dat een besparing optreedt in de arbeidsinput. Zo zal m.n. de vermindering van het aantal bedrijven leiden tot afvloeiing van arbeidskrachten. Op de bedrijven die worden vergroot met de vrijkomende grond zal daarentegen c.p. de arbeidsbehoefte toenemen zij het minder dan evenredig met de oppervlaktevergroting.

Bij de berekening van het aantal per saldo vrijkomende arbeidskrachten moet men er rekening mee houden dat ook zonder versnelde herstructurering de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf in de jaren zeventig verder zal dalen als gevolg van voortgaande rationalisering en mechanisering. In verband hiermee is een schatting gemaakt van de arbeidsbezetting per bedrijf in 1980. Het resultaat van deze schatting is in onderstaand overzicht weergegeven.

Bedrijfs- grootte- klasse	Aantal v.a.k. ¹⁾ per bedrijf		Aantal arbeidsuren per v.a.k. 1)
	huidige situatie	schatting 1980	
< 5 ha	0.5	0.5	3400
5 - 10 ha	1.0	0.7	3200
10 - 15 ha	1.0	1.0	3100
15 - 20 ha	1.1	1.0	3000
20 - 30 ha	1.2	1.0 ✓	2650
30 - 40 ha	1.9	1.4	2500
40 - 50 ha	2.3	1.7	2300
≥ 50 ha	3.0	2.5	2250

1) v.a.k. = volwaardige arbeidskracht

Met behulp van het rekenschema in bijlage 1 kan worden berekend welke arbeidsbesparing in 1980 bereikbaar is bij de onderscheiden vormen van structuurbeleid 1). De extra vrijgekomen arbeidskrachten

1) Hierbij is aangenomen dat vergroting van een bedrijf van 20 - 30 ha (arbeidsbezetting in 1980: 1.0 v.a.k.) tot 30 - 40 ha (1980: 1.4 v.a.k.) of tot 40 - 50 ha (1980: 1.7 v.a.k.) slechts een extra arbeidsbehoefte oplevert in de vorm van een extra onttrekking aan de arbeidsmarkt van resp. 0.2 en 0.5 v.a.k. Verondersteld is namelijk dat buiten de arbeidsmarkt om kan worden voorzien in de resterende arbeidsbehoefte van 0.2 v.a.k. door inschakeling van gezinsarbeidskrachten (b.v. arbeid van boerin).

zullen niet alle elders hetzij buiten of in de landbouw ingeschakeld worden daar dit gezien de leeftijdsopbouw van de betrokkenen voor velen niet meer mogelijk of zinvol is. In de tekst is reeds uiteengezet op welke wijze een raming is gemaakt van het deel van de vrijkomende arbeid dat een alternatieve aanwending zal vinden 2).

Het aantal arbeidsuren per v.a.k. is op de grotere bedrijven geringer dan op de kleinere bedrijven. Een vergroting van de bedrijven heeft daarom in het algemeen mede tot gevolg dat het aantal arbeidsuren per v.a.k. daalt. Het is denkbaar dat deze vrijkomende uren geheel of gedeeltelijk voor nevenwerkzaamheden worden aangewend. In dat geval zou er ook uit dien hoofde sprake zijn van een extra bate. Mede gezien het grote aantal uren dat op de kleinere bedrijven per v.a.k. wordt gewerkt is echter verondersteld dat het geringere aantal arbeidsuren uitsluitend zal leiden tot meer vrije tijd. De daling van het aantal arbeidsuren per v.a.k. kan dan worden beschouwd als het "welzijnseffect" van de extra maatregelen.

B. Loonwerk

Op grotere bedrijven is in het algemeen een grotere eigen mechanisatie mogelijk dan op kleinere bedrijven. Een versnelde vermindering van het aantal bedrijven gepaard gaande met een extra vergroting van gecontinueerde bedrijven zal daarom tot een daling van het beroep op loonwerk leiden. Op basis van gegevens uit L.E.I.-boekhoudingen en uit programmeringen zijn de loonwerkkosten per bedrijf als volgt geraamd:

Bedrijfsgrootteklasse	Kosten per bedrijf
< 5 ha	fl. 300
5 - 10 ha	" 600
10 - 15 ha	" 1 000
15 - 20 ha	" 1 750
20 - 30 ha	" 3 500
30 - 40 ha	" 2 000
40 - 50 ha	" 1 000
≥ 50 ha	nihil

Uit deze gegevens kan worden afgeleid dat de vergroting van bedrijven tot een oppervlakte boven 30 ha leidt tot een besparing van loonwerk. Bij de overige vergrotingen nemen de totale uitgaven voor loonwerk echter nog toe.

2) Hierbij is aangenomen dat afgevoelde bedrijfshoofden even moeilijk op een ander landbouwbedrijf als landarbeider gaan werken als buiten de landbouw.

De loonwerkkosten bestaan in hoofdzaak uit arbeidskosten en werktuigkosten. Het loonwerk is in deze studie tot de non-factor inputs gerekend, zodat hiermee bij de behandeling van de arbeid (baten) en van de machines (investeringen, zie bijlage 2) geen rekening is gehouden. De besparing op loonwerk is volledig als bate beschouwd in de veronderstelling dat de hier vrijkomende produktiemiddelen alternatief aanvaardbaar zijn.

wend